

Toekomstoriëntering

MET PRECAIRE VERBLIJVERS WERKEN
AAN EEN ZINVOL TOEKOMSTPERSPECTIEF

Kennismakingsbrochure voor hulpverleners

Toekomstoriëntering.

Met preciaire verblijvers werken aan een zinvol toekomstperspectief

Een publicatie van het Kruispunt Migratie-Integratie vzw.

Samenstelling: Tine Deboscher

Redactie: Tine Deboscher en Niels Goovaerts

Foto's: Layla Aerts

Vormgeving en opmaak: www.commsa.be

In samenwerking met: Antwerps integratiecentrum de8 (www.de8.be),

Intercultureel Netwerk Gent vzw (www.ingent.be), Centrum voor Algemeen

Welzijnswerk Oost-Vlaanderen (www.cawoostvlaanderen.be), Samenlevingsopbouw

Brussel project Meeting (www.meetingvzw.be, onthaal en steunpunt voor mensen zonder

wettig verblijf) en Regionaal Integratiecentrum Foyer Brussel vzw (www.foyer.be).

Deze publicatie is digitaal beschikbaar op www.kruispuntmi.be.

Wie de bron vermeldt, mag de informatie uit deze brochure vrij verspreiden.

December 2014

Verantwoordelijke uitgever:

Fons Ravijts

Kruispunt Migratie-Integratie vzw

Vooruitgangstraat 323 bus 1

1030 Brussel

T 02 205 00 50 - F 02 205 00 60

www.kruispuntmi.be

Vanaf 1 januari 2015 maakt het Kruispunt Migratie-Integratie deel uit van het Vlaams Agentschap Integratie en Inburgering.

Voor wie is deze brochure?

Deze brochure is er voor professionele en vrijwillige hulpverleners die in contact komen met mensen zonder wettig verblijf of in een precare verblijfsituatie (kortweg: precare verblijvers).

Sommige van je cliënten zijn hier pas aangekomen, anderen verblijven hier al enkele jaren. De kans op een wettig verblijf in België is voor velen van hen erg klein. Ze hebben weinig rechten. Terwijl ze blijven hopen op 'papieren' staat hun leven stil. Hun oorspronkelijke drijfveren en talenten raken ondergesneeuwd.

Je voelt je soms machteloos: jij kan hen geen 'papieren' geven. Je wil hen goed begeleiden, maar lijkt alleen noodhulp te kunnen bieden. Je hebt vaak weinig tijd, en toch wil je meer doen dan 'brandjes blussen'. Wat kan je voor deze mensen nog betekenen? Hoe kan je andere mogelijkheden verkennen, voorbij de eenzijdige focus op papieren?

Uit deze vragen ontstonden de visie en de methodiek van toekomstoriëntering.

Wat kan toekomstoriëntering voor jou betekenen?

Toekomstoriëntering is een bril waarmee je naar je cliënten kijkt. Dit helpt je om mogelijkheden te blijven zien in schijnbaar uitzichtloze situaties.

- Je krijgt samen met je cliënt meer zicht op de hulpvraag en op de situatie achter de vragen.
- Je structureert gesprekken met precare verblijvers en je maakt zinvol gebruik van de beperkte tijd die je samen doorbrengt.
- Je werkt aan een breder toekomstperspectief van je cliënt, voorbij het dagelijks overleven en de tunnelvisie op 'papieren'.
- Ook gevoelige of confronterende toekomstopties worden bespreekbaar.
- Je kan preventief werken: het reflectieproces over de toekomst kan starten vóór de situatie kritiek wordt.

Toekomstoriëntering is ontstaan als een groepsmethodiek. Op bladzijde 25 lees je hoe toekomstoriëntering in groep verloopt. De inzichten en oefeningen zijn ook bruikbaar bij individuele begeleiding.

Deze brochure is geen kookboek met hapklare recepten. We nodigen je uit om zelf nieuwe dingen te proberen. Basis ingrediënten zijn je eigen houding en visie. Daarover lees je meer in hoofdstuk 3.

Wat vind je in deze brochure?

In deze brochure maak je kennis met de visie en de methodiek van toekomstoriëntering. We staan eerst stil bij de bredere migratiecontext en de specifieke hulpverlening voor precare verblijvers (hoofdstuk 1). Daarna beschrijven we wat toekomstoriëntering precies is (hoofdstuk 2). In hoofdstuk 3 hebben we het over de visie en de rol van de hulpverlener. In hoofdstuk 4 zoomen we in op de vier belangrijkste domeinen waarop toekomstoriëntering effect heeft: erkenning, inzicht, reflectie en het leven opnieuw in handen nemen. Ten slotte beschrijven we de randvoorwaarden om toekomstoriëntering in je eigen organisatie een plaats te geven (hoofdstuk 5).

In deze brochure maak je ook kennis met enkele pioniers van toekomstoriëntering. Je leest er meer over in portretten van de werkingen in Antwerpen, in Brussel en in Gent. In een apart artikel staan we stil bij toekomstoriëntering in groep.

Inhoud

1. Waarom toekomstoriëntering?	4
2. Wat is toekomstoriëntering?	8
3. Visie en rol van de hulpverlener	11
4. Zo werkt toekomstoriëntering	15
5. Toekomstoriëntering in je eigen organisatie	27

Portretten van pioniers

Antwerpen	7
Brussel	10
Gent	14

Toekomstoriëntering in groep	25
------------------------------------	----

1

Waarom toekomstoriëntering?

Migratiemotieven: op zoek naar een betere toekomst

Migratie is van alle tijden. Omdat bestaansmiddelen en veiligheid ongelijk verdeeld zijn, gaan mensen op zoek naar een beter leven voor zichzelf of hun verwanten. **Mensen migreren meestal noodgedwongen:** ze verlaten hun land omdat hun basisnoden er niet vervuld zijn. In die onvervulde basisnoden ligt het **migratiemotief** verscholen, de oorspronkelijke reden om te vertrekken. Migranten gaan op zoek naar veiligheid, stabiliteit, meer financiële zekerheid. Of naar kansen om zichzelf te ontplooiën, om zichzelf te zijn.

De mogelijkheden om op een wettige manier naar Europa te migreren zijn erg beperkt. Mensen gebruiken de bestaande kanalen (asielaanvraag, studentenvisum, gezinshereniging ...) hoewel die vaak **niet afgestemd zijn op hun specifieke nood**. Hun verblijfsaanvraag wordt negatief beoordeeld of ze verliezen hun verblijfsrecht na een tijd. Anderen dienen geen verblijfsaanvraag in.

“Het is alsof je kastelen bouwt op het strand. Ze kunnen makkelijk weggeveegd worden. Je hebt een droom, maar zonder hoop.”

deelnemer Antwerpen

Toch blijven ze hier. De investering om te migreren en de genomen risico's wegen niet op tegen de precaire situatie waarin ze hier leven. Vaak lijkt de enige oplossing: 'papieren'. Maar net die optie is voor veel mensen niet mogelijk. **Hun migratieproject loopt vast.** Mensen overleven van dag tot dag, en het oorspronkelijke migratiemotief raakt ondergesneeuwd.

“In een eerste gesprek staan we stil bij de motieven om naar hier te komen. Mensen wilden een beter leven voor zichzelf, of voor hun familie, door geld op te sturen. We vragen of dat ook lukt? Vaak is dat niet zo. ‘En zal dat ooit lukken in de toekomst?’ Heel weinig mensen kunnen hun migratiedroom waarmaken. We staan stil bij wat dat voor hen betekent.”

begeleidster Brussel

Migratiebeleid

De mogelijkheden om op een wettige manier naar Europa te migreren zijn uiterst beperkt. De laatste jaren zet de Europese Unie vooral in op de bewaking van de buitengrenzen en op terugkeerprogramma's. Toch blijven mensen migreren. Veel mensen ontdekken pas nadat ze aankomen dat ze geen kans maken op een wettig verblijf. Ook het Belgische migratiebeleid legt steeds meer nadruk op controle, inperking van sociale rechten en terugkeer.

Hulpverlening met precare verblijvers

De sociale rechten van precare verblijvers zijn beperkt. Door het restrictieve beleid dreigen ze in nog grotere kwetsbaarheid terecht te komen. Precare verblijvers worden vaak uitgebuit, hebben zware fysieke en psychische gezondheidsproblemen, of zoeken hun toevlucht tot (soms onwettige) overlevingsmechanismen. Dat is voor henzelf – en voor de samenleving – geen goede zaak.

Als hulpverlener word je geconfronteerd met ernstige schendingen van grondrechten, maar vind je zelden een bevredigend antwoord. Of je ziet je werk herleid tot louter noodhulp. Dat zorgt voor veel frustratie en moedeloosheid. Je loopt vast, net als je cliënten.

Precare verblijvers

Voor de vlotte leesbaarheid gebruiken we in deze brochure de verzamelterm 'precaire verblijvers'. We bedoelen daarmee alle mensen voor wie het niet zeker is dat ze ooit een definitief verblijfsrecht in België kunnen krijgen: mensen in een precare verblijfssituatie en mensen zonder wettig verblijf.

- Precare verblijfssituatie: elke administratieve verblijfssituatie die alleen een voorlopig, tijdelijk of voorwaardelijk recht geeft om wettig in België te verblijven.
- Zonder wettig verblijf: iemand is zonder wettig verblijf in België als hij of zij hier niet, of niet meer, mag verblijven volgens de Belgische immigratiewetten.

“We zien meer en meer mensen met mentale moeilijkheden, omwille van de situatie waarin ze leven. Mensen worden ziek, niet alleen fysiek maar ook in hun hoofd, omwille van jaren en jaren vastzitten in een uitzichtloze situatie.”

begeleidster Brussel

“Dat is het moeilijkste aan de job: alleenstaande moeders met kinderen aan je deur die opvang zoeken en dat je niets anders kan zeggen dan: ‘Er is niks, alles zit overvol, probeer misschien eens het station?’”

begeleidster Brussel

Toekomstoriëntering ‘voorbij de papieren’

Vanaf 2009 gingen enkele organisaties uit de integratie- en welzijnssector in Brussel, Antwerpen en Gent op zoek naar een andere manier van begeleiden. Ze organiseren groepsbijeenkomsten met mensen zonder wettig verblijf. Ze noemen hun aanpak ‘toekomstoriëntering’: werken met preciaire verblijvers ‘voorbij de papieren’. In deze brochure maak je kennis met hun ervaringen en inzichten.

Wat zegt de Vlaamse overheid over toekomstoriëntering?

Het Vlaams Integratiebeleid richt zich ook op ‘vreemdelingen zonder wettig verblijf, meer bepaald vreemdelingen die zich in België bevinden zonder wettig verblijfsstatuut en die wegens een noodsituatie begeleiding vragen. [...] Tot de doelstellingen van het Vlaamse integratiebeleid behoren ook de menswaardige begeleiding en oriëntatie [...], prioritair gevoerd met betrekking tot de gezondheidszorg, het kleuteronderwijs en het onderwijs voor leerplichtigen [...] en gericht op de oriëntering naar een zinvol toekomstperspectief.’

De Memorie van Toelichting bij het Integratiedecreet specificiert dat de Vlaamse Regering een beleid voor vreemdelingen zonder wettig verblijf wenst te voeren ‘in functie van een realistisch toekomstperspectief [...] Het voeren van een beleid gericht op het waarborgen van de noodzakelijke rechten (zoals het recht op dringende medische hulp aan illegaal verblijvende vreemdelingen en het recht op onderwijs voor minderjarigen) voor vreemdelingen zonder wettig verblijf houdt ook in dat deze mensen in de best mogelijke omstandigheden dienen georiënteerd te worden naar een zinvol toekomstperspectief, bijvoorbeeld door hen te informeren over programma’s rond vrijwillige terugkeer. Er mogen in ieder geval bij deze mensen geen onterechte toekomstverwachtingen worden gecreëerd m.b.t. hun juridisch statuut.’

De Centra voor Algemeen Welzijnswerk (CAW's) hebben een decretales opdracht rond toekomstoriëntering: ‘het centrum verzekert een aanbod van psychosociale begeleiding van mensen in een precair verblijfsstatuut om hen in staat te stellen om vanuit hun migratietraject en de gegeven situatie, nieuwe mogelijkheden te bieden voor een zinvolle toekomstoriëntering’.

In haar beleidsnota 2014 – 2019 schrijft Vlaams minister Homans: ‘Tijdens deze regeerperiode wil ik, vanuit mijn coördinerende bevoegdheid en in nauwe samenwerking met de betrokken functioneel bevoegde Vlaamse en federale ministers, de lokale besturen en het agentschap Integratie en Inburgering ook maatregelen laten nemen om situaties van extreme armoede, misbruiken, uitbuiting en wantoestanden te vermijden en deze kwetsbare groepen toe te leiden naar gepaste hulpverlening en oriëntering.’

BRONNEN:

- www.codexvlaanderen.be > Decreet betreffende het Vlaamse integratiebeleid (30 april 2009, artikel 3)
- www.codexvlaanderen.be > Besluit van de Vlaamse Regering betreffende het algemeen welzijnswerk (21 juni 2013, artikel 11, 24^a)
- www.vlaamsparlement.be > parlementaire documenten > Beleidsnota Integratie en Inburgering 2014-2019, ingediend door mevrouw Liesbeth Homans, viceminister-president, Vlaams minister van Binnenlands Bestuur, Inburgering, Wonen, Gelijke Kansen en Armoedebestrijding (Nr 137 (2014-2015), p. 19)

Antwerps Integratiecentrum de8

De8 is het integratiecentrum van de stad Antwerpen. Het team Sociale Grondrechten van het integratiecentrum werkt al jaren met precaire verblijvers, onder andere rond de thema's huisvesting, beeldvorming, gezondheidszorg en juridische bijstand. Tijdens de regularisatie van 2009 stelt de organisatie vast dat erg veel mensen in een hopeloze toestand leven: ze voldoen niet aan de criteria en komen dus niet in aanmerking voor regularisatie. Veel mensen leven met valse hoop en hebben geen correcte informatie. Bovendien signaleren hulpverleners dat cliënten keer op keer terugkomen, telkens met andere problemen. Hulpverleners voelen zich machteloos.

Wegwijs maken

Begin 2010 starten begeleiders María Arredondo en Sam Mampaey met de eerste 'oriënteringscursus'. Ze willen mensen beter wegwijs maken, de juiste info geven en helpen om hun weg te zoeken. Tijdens de eerste zes maanden van 2010 zoeken ze naar een geschikte formule. In de zomer van 2010 volgt een doorstart na een inspirerend gesprek met een medewerker van Meeting vzw (Brussel).

Meer doelen

María en Sam stellen hun doelen bij: naast het luik informatie zetten ze in op het versterken of opstarten van een reflectieproces, werken aan zelfwaarde en mensen in beweging brengen, zodat ze hun leven opnieuw in handen nemen. Tussen 2010 en 2013 vinden ongeveer 25 groepscursussen van vier opeenvolgende dagen plaats.

María Arredondo en
Sam Mampaey, de8

Verankering

In die periode bereikt de organisatie met het aanbod 169 deelnemers. María en Sam geven de cursus vooral in het Engels. Ze zijn de vaste begeleiders. In 2013 zetten ze hun werkvormen op papier. Het Antwerps integratiecentrum kiest er vandaag voor om de methodiek te verankeren bij andere organisaties. Meer en meer regionale organisaties doen een beroep op de ervaring van María en Sam voor info en training over toekomstoriëntering.

Op de website van de8 vind je hun brochure en werkboek. Surf naar www.de8.be > 'publicaties'.

CONTACT

Antwerps integratiecentrum de8 vzw
Team Sociale Grondrechten
Van Daelstraat 35
2140 Borgerhout
info@de8.be – www.de8.be
Tel: 03 270 33 33

Vanaf 1 januari 2015 maakt de8 deel uit van het Antwerps stedelijk Agentschap Integratie en Inburgering.

2

Wat is toekomstoriëntering?

Definitie

Toekomstoriëntering is een geheel van visie en werkvormen voor het begeleiden van precare verblijvers.

Toekomstoriëntering probeert mensen te motiveren om opnieuw na te denken over een zinvolle toekomst:

- Je maakt verbinding met wat echt belangrijk is voor de cliënt. Een goed vertrekpunt daarvoor is praten over de **oorspronkelijke migratiemotieven**. ‘Wat wilde je bereiken door te migreren?’ ‘Wat was je droom?’ ‘Welk toekomstbeeld had je van je leven in een ander land?’
- Cliënten krijgen **volledige en correcte informatie** over hun persoonlijke situatie. Dat verheldert het vastgelopen migratieproject. Daarnaast reflecteer je met hen over **verleden, heden en toekomst**.
- De hulpverlener is een coach, die het **emotioneel en rationeel reflectieproces** ondersteunt (zie ook hoofdstuk 3).
- Toekomstoriëntering werkt op vier domeinen (zie ook hoofdstuk 4):
  - **erkenning**: cliënten voelen zich erkend als mens.
  - **inzicht**: cliënten hebben een correct en volledig beeld van hun (verblijfs)situatie.
  - **reflectie**: cliënten doorlopen een bewustwordingsproces waarbij verleden, heden en toekomst opnieuw actief met elkaar verbonden worden.
  - **eigen leven in handen nemen**: cliënten zetten stappen naar een nieuw toekomstperspectief, dat ze zelf als zinvol ervaren.
- De visie en de oefeningen van toekomstoriëntering zijn bruikbaar in groep en bij individuele begeleidingsgesprekken.

UIT DE PRAKTIJK

Doel en middel

“Migreren naar Europa of een verblijfsprocedure starten zijn geen doel op zich. Het zijn strategieën om een bepaalde nood in te vullen, een bepaald toekomstbeeld te realiseren. We gaan daarom terug naar de oorspronkelijke drijfveren, voorbij de vastgelopen situatie. Van daaruit gaan we op zoek naar nieuwe manieren om de onvervulde basisnoden in te vullen, of een nieuwe zinvolle wending te geven aan het toekomstperspectief.”

“Mensen zonder wettig verblijf zijn in de eerste plaats mensen, met dromen en drijfveren. Een wettig verblijf is geen doel op zich, maar een middel om een droom te verwezenlijken.”

begeleider Brussel

Voor wie?

Toekomstoriëntering is zinvol voor de **begeleiding van precaire verblijvers wiens migratietraject** ‘vastgelopen’ is of dreigt vast te lopen. Hoe lang of hoe kort iemand al in België verblijft, heeft daarbij weinig belang. Dit soort gesprekken vraagt van cliënten wel **een zekere mentale stabiliteit en de bereidheid om na te denken** over hun eigen leven.

Toekomstoriëntering is ontstaan als begeleiding van mensen zonder wettig verblijf, maar inspireert intussen ook **hulpverleners en teams die werken met andere doelgroepen** in een precaire verblijfssituatie: asielzoekers, niet-begeleide minderjarigen, slachtoffers van mensenhandel, nieuwkomers (gezinsherenigers, studenten), gedetineerden, dak- of thuislozen met een precair verblijfsstatuut ...

“Het lijkt moeilijk om na te denken over de toekomst met mensen van wie de basisnoden niet vervuld zijn, maar het is niet onmogelijk. Net voor die heel kwetsbare mensen is het nodig om weer beweging te brengen in hun vastgelopen situatie, en weer aan te knopen met hun eigen kracht.”

hulpverlener Brussel

Samenlevingsopbouw Brussel (project Meeting), Regionaal Integratiecentrum Foyer & CAW Brussel

Meeting is 16 jaar geleden opgericht als ontmoetingsruimte voor vluchtelingen, asielzoekers en mensen zonder papieren. In 2008 dringt een hervorming zich op. Meeting wordt een onthaal- en steunpunt voor mensen zonder wettig verblijf, omdat opvang en oriëntering voor die doelgroep onvoldoende aanwezig zijn in Brussel. De noodzaak om te hervormen ontstaat door de aangekondigde regularisatie in 2009 en door de bezorgdheid over een restrictiever beleid dat nadien ingang zal vinden. Het project zoekt naar een manier om structureel te werken met mensen die niet in aanmerking komen voor regularisatie.

Ellen De Leener en
Ronnie Tack, project
Meeting

permanentie. Integratiecentrum Foyer ondersteunt de ontwikkeling van een visie en methodiek en verzorgt in de cursus de info over verblijfsstatuten. Bij de CAW's passen hulpverleners toekomstoriëntering toe tijdens individuele begeleidingen.

Meer dan 20 cursussen

In de periode 2010-2013 vinden meer dan 20 groepscursussen plaats. Een cursus duurt drie opeenvolgende dagen. De begeleiding is in handen van Ellen De Leener en Ronnie Tack van Meeting. Het aanbod bereikt in die periode 255 deelnemers.

CONTACT

Samenlevingsopbouw Brussel (project Meeting)
Oppemstraat 54
1000 Brussel
info@meetingvzw.be
www.meetingvzw.be
Tel: 02 502 11 40

Regionaal Integratiecentrum Foyer vzw
Dienst Rechtsbescherming
Werkhuizenstraat 25
1080 Sint-Jans-Molenbeek
www.foyer.be
Tel: 02 411 97 58

Vanaf 1 januari 2015 maakt het Regionaal Integratiecentrum Foyer vzw deel uit van het Vlaams Agentschap Integratie en Inburgering.

3

Visie en rol van de hulpverlener

Toekomstoriëntering is vooral **een andere manier van kijken**. Je houding en visie als hulpverlener zijn cruciaal. De basiselementen die we hieronder beschrijven lijken ons noodzakelijk voor wie met toekomstoriëntering aan de slag wil.

Brede blik

- Je cliënt is **meer dan iemand zonder wettig verblijf**: toekomstoriëntering focust op de hele identiteit, op alle talenten en vaardigheden van cliënten en de verschillende rollen die ze opnemen.
- Je gaat **actief op zoek naar de situatie voorbij de concrete hulpvraag** (rond opvang, school, gezondheid ...). ‘Wat doet het met je dat we geen directe oplossing voor jouw vraag naar opvang vinden?’ ‘Hoe had je je leven in België voorgesteld?’
- Je gaat **op zoek naar de oorspronkelijke**

UIT DE PRAKTIJK

Voorbij de eerste hulpvraag

“Mijn cliënt wil weten of hij kans maakt om geregulariseerd te worden. Ik moet hem teleurstellen: hij komt zo goed als zeker niet in aanmerking. Ik vraag wat het met hem doet om deze negatieve informatie te krijgen. Wat hoopte hij via een regularisatie te verwezenlijken? Waar droomde hij van toen hij naar België kwam?”

UIT DE PRAKTIJK

Brede blik

“Sommige mensen zie ik geregeld voor een gesprek over de stand van zaken in hun lopende verblijfsaanvraag. Ik maak hiervan gebruik om het perspectief te verbreden: ‘Wat ga je doen als je dossier goedgekeurd wordt? Wat ga je doen als je aanvraag geweigerd wordt? Heb je een ‘plan B’? Heb je een plan als je gedwongen uitgewezen wordt?’”

drijfveren, dromen en motieven voor de migratie. Een verblijfsprocedure (regularisatie, asiel, studentervisum ...) is geen doel op zich, maar een middel om een bepaalde toekomstdroom vorm te geven. Dat geldt ook voor terugkeren naar het land van herkomst.

Autonomie

- Je cliënt bepaalt zelf het ritme en het verloop van **het begeleidingsproces**.
- **Je werkt met kwetsbare mensen.** Hou daar rekening mee. Tast voorzichtig af hoe ver je kan gaan, om extra emotionele kwetsuren te vermijden.
- Een zinvol toekomstperspectief is **een perspectief dat je cliënt zelf zinvol vindt**.

“We zeggen mensen niet wat ze moeten doen. We vertellen hen wat ze nog kunnen doen, en vragen hen wat ze willen doen. Mensen keuzes laten maken kan pas als je zorgt dat ze sterk genoeg zijn om zelf beslissingen te nemen.”

begeleider Antwerpen

Empowerment

- Je **vertrekt vanuit de oorspronkelijke drijfveren** van je cliënten en wat ze hoopten te winnen door te migreren.
- Je gaat **op zoek naar wat je cliënten energie geeft, enthousiast maakt**. De focus ligt op wat ze nog willen doen in het leven en niet op wat niet (meer) kan.
- Toekomstoriëntering wil mensen ervan **bewust maken** dat de uitkomst van hun situatie niet alleen in de handen van hun advocaat, de overheid of een hogere spirituele macht ligt.

“Als hulpverlener hebben we de neiging om mensen altijd verder te helpen. Maar er komt een moment waarop je moet zeggen: hier kan ik niet verder helpen. Soms moet ik mensen teleurstellen. Maar zo leggen we de verantwoordelijkheid ook opnieuw in hun eigen handen. Als je dat niet doet, verleng je alleen maar hun afhankelijkheid en onwetendheid.”

begeleidster Gent

UIT DE PRAKTIJK

Empowerment

“Cliënten vragen vaak of ik een oplossing heb voor hun situatie. Ik probeer door te vragen tot het heel concreet wordt: ‘Welk soort oplossing wens je? Wat zou je graag willen?’ Ik zeg hen altijd dat zij deel zijn van de oplossing.”

Focus op het proces

- Je werkt **doelgericht op lange termijn**, niet louter oplossingsgericht op korte termijn.
- Toekomstoriëntering is ‘**samen op weg gaan**’ in een reflectieproces dat dynamisch en moeilijk voorspelbaar is. Het kan lange tijd latent blijven doorlopen en soms in een stroomversnelling terecht komen. Mensen kunnen terugkomen op een eerder genomen beslissing.
- Je bent niet de enige die invloed heeft op het reflectieproces van je cliënt: probeer ook het **brede netwerk** in beeld te krijgen en te betrekken.

De hulpverlener als coach

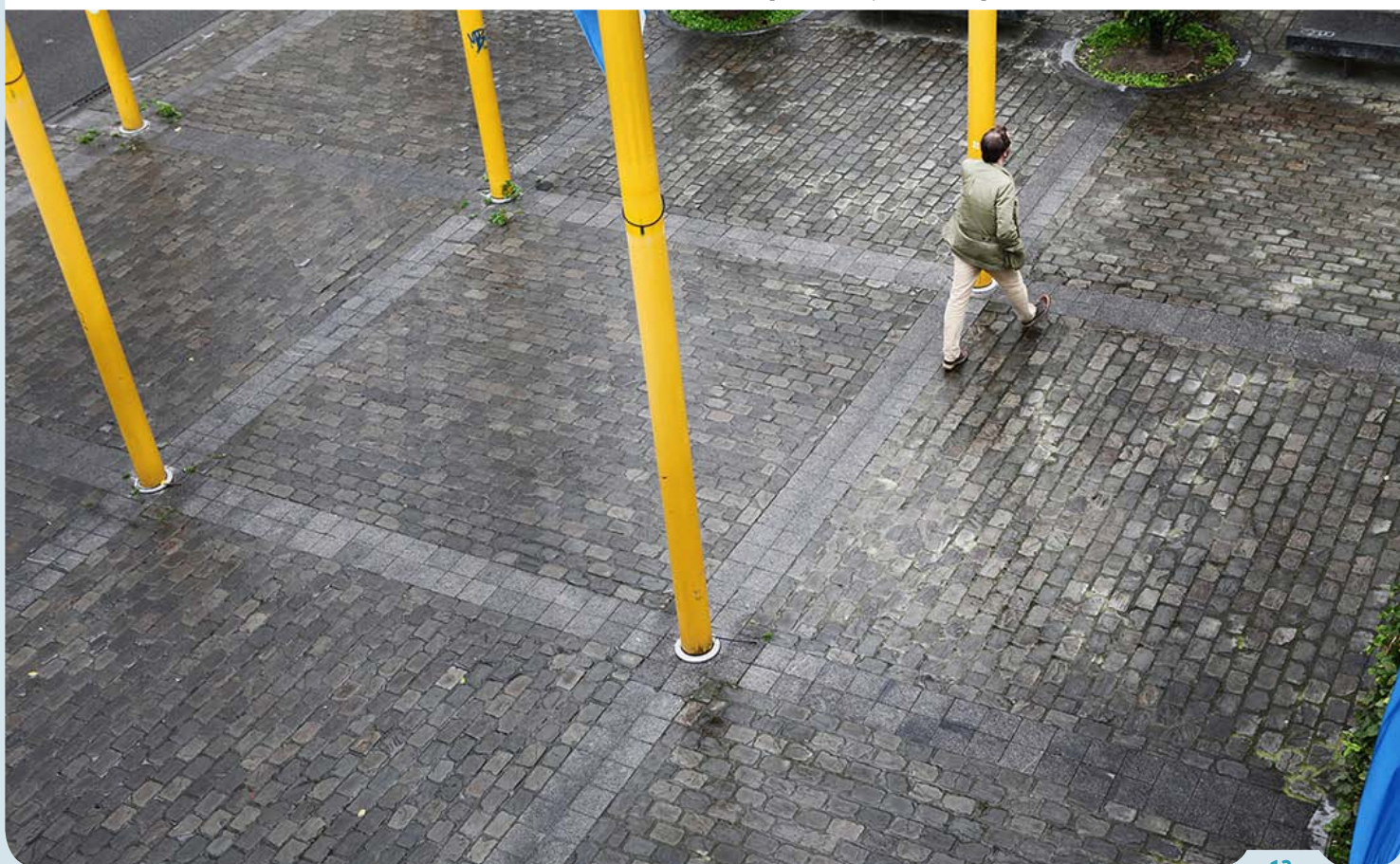
Coaching is het **uitlokken en ondersteunen van het groei- en denkproces** van je cliënt.

Dat kan niet zonder ook **eerst naar jezelf te kijken**: ben je helemaal aanwezig voor je cliënt? Geloof je zelf dat je iets kan betekenen? Kan je je eigen kader en mening even aan de kant zetten? Je oprechte aandacht is belangrijker dan een gespreksmethodiek.

Tips voor een coachende houding*:

- Leg de nadruk op de **mogelijkheden**, niet op de moeilijkheden.
- Sta **op gelijke voet** met je cliënt: reflectie en bewustwording laat zich niet opdringen, en de cliënt is de expert van zijn situatie.
- Coachen is **niet vrijblijvend**: het is doelgericht en actiegericht. Het doel is dat de cliënt energie krijgt om een stap verder te zetten.
- **Wees authentiek**, deel ook wat er in jou omgaat: je eigen interpretaties en twijfels ...
- **Maak de dromen van je cliënt tastbaar**. Vraag door tot het heel concreet wordt: ‘Wanneer wil je daar aan beginnen? Hoe ga je dat aanpakken?’
- **Confronteer**, maar op een **waarderende, betrokken manier**.

* Inspiratie uit: Jef Clement, *Inspirerend Coachen*, Lannoo, 2008

Intercultureel Netwerk Gent (ING vzw), CAW Oost-Vlaanderen & Samenlevingsopbouw Gent

Sinds 2003 organiseert de cel 'Mensen zonder papieren' van het Intercultureel Netwerk Gent vzw (ING vzw) infocursussen Samenleven en Oriënteren (SenO). ING vzw is het Gentse integratiecentrum. De cursus informeert mensen zonder papieren over hun mogelijkheden in Gent: verblijfprocedure, gezondheid, welzijn, onderwijs ... De groepsbegeleiders botsen daarbij op grenzen: er bestaan steeds minder mogelijkheden voor de oriëntatie van precare verblijvers. ING vzw vindt inspiratie in Brussel en Antwerpen en werkt vanaf 2012 aan een eigen traject met toekomstoriëntering.

Nele Van Haver (ING vzw) en Ann De Smet (CAW Oost-Vlaanderen, Transithuis)

ING vzw en CAW nemen hun rol op als begeleiders en ondersteuners, Samenlevingsopbouw zorgt voor signalen aan het beleid.

In groep en individueel

In het najaar van 2012 en in 2013 experimenteren de organisaties met een combinatie van groepswork en individuele begeleiding. Het groepswork is in handen van twee begeleiders: iemand van ING vzw en iemand van het CAW. Andere collega's geven info over verblijfswetgeving, terugkeer en verder migreren. De vier dagen groepswork vinden plaats tijdens twee opeenvolgende weken. De deelnemers kunnen tussendoor en achteraf beroep doen op coaches van het CAW voor individuele gesprekken.

Levensboom

De rode draad voor het groepswork in Gent is de 'levensboom', als metafoor voor verleden, heden en toekomst. Een maand na het groepstraject is er een terugkomdag. In het najaar van 2012 en in de loop van 2013 organiseren de partners 4 reeksen en bereikt het aanbod 21 deelnemers.

CONTACT

Intercultureel Netwerk Gent vzw
Team Gelijke Kansen
Koopvaardijlaan 3
9000 Gent
info@ingent.be – www.ingent.be
Tel: 09 224 17 18

CAW Oost-Vlaanderen
Oude Houtlei 124
9000 Gent
www.cawoostvlaanderen.be

Onthaal Gent
onthaal.gent@cawoostvlaanderen.be
Tel: 09 265 04 00

Transithuis
transithuis@cawoostvlaanderen.be
Tel: 09 265 04 20

Vanaf 1 januari 2015 maakt het Intercultureel Netwerk Gent deel uit van het Gents stedelijk Agentschap Integratie en Inburgering.

4

Zo werkt toekomstoriëntering

Toekomstoriëntering heeft een effect op vier domeinen:

1. **Erkenning:** cliënten voelen zich erkend als mens.
2. **Inzicht:** cliënten hebben een correct en volledig beeld van hun (verblijfs)situatie, hebben inzicht in hun vastgelopen migratieproject en de realistische toekomstmogelijkheden.
3. **Reflectie:** cliënten doorlopen een bewustwordingsproces waarbij verleden, heden en toekomst opnieuw actief met elkaar verbonden worden.
4. **Eigen leven in handen nemen:** cliënten zetten stappen naar een nieuw toekomstperspectief, dat ze zelf als zinvol ervaren.

1. Erkenning

Erkenning is de basis van toekomstoriëntering. Door de migratie en de periode van verblijfs-onzekerheid raken mensen de verbinding met zichzelf kwijt. Hun identiteit vernauwt zich tot: 'Ik ben iemand zonder papieren.'

Toekomstoriëntering **plaatst de mens weer centraal**. Wanneer je dat doet, merk je dat cliënten 'openbloeien', je in vertrouwen nemen, spraakzamer worden, dankbaarheid uitdrukken. Erkenning zorgt voor emotionele ruimte en een groter gevoel van zelfwaarde. Die zijn noodzakelijk om opnieuw over de toekomst te kunnen nadenken.

“Mensen worden opnieuw als mens benaderd. Zonder wettig verblijf zijn is maar een deelaspect van wie ze zijn, het definieert hen niet als persoon. We geven erkenning aan hun talenten, dat bevestigt hen in hun zelfwaarde. We brengen mensen weer bij zichzelf, zodat ze verder kunnen.”
groepsbegeleidster Gent.

Jean-Claude Métraux (Zwitsers psychiater en psychotherapeut) beschrijft vier soorten **wederzijdse erkenning**, waar je bij toekomstoriëntering kan aan werken.

1. **Juridische erkenning** is een belangrijke vorm van erkenning in Westerse landen: ‘Wie je ook bent, we hebben dezelfde rechten volgens de wet.’ Het huidig migratiebeleid biedt weinig mogelijkheden om preciaire verblijvers deze vorm van erkenning te geven.

2. **Sociale waardering**: gezien en begrepen worden door de mensen die ons omringen.

Je kan waardering tonen voor:

- de reden waarom mensen ooit hun land verlieten en de moeilijke weg die ze afgelegd hebben;
- gevoelens van verdriet, rouw, kwaadheid om het vastgelopen migratietraject;
- de inspanningen die mensen leveren om in zware omstandigheden te (over)leven, om een plaats te vinden in de maatschappij;
- hun rol die ze desondanks opnemen (bijvoorbeeld als ouder, vriend, vertrouwenspersoon ...).

3. **Bestaanserkenning** betekent: er mogen zijn als mens, gerespecteerd worden als een uniek persoon.

Je kan bestaanserkenning geven door:

- de talenten en unieke eigenschappen van je cliënt te verwoorden (bijvoorbeeld: optimisme, goed kunnen koken, kennis delen ...);

UIT DE PRAKTIJK

Bij gebrek aan tijd ...

“We hebben vaak maar heel weinig tijd om iemand te begeleiden. Of we zien cliënten maar één keer of heel kort. Ik probeer in de weinige tijd die ik samen met iemand doorbreng toch te werken aan erkenning en verbinding. Het helpt om me in te beelden dat elk gesprek het laatste is dat we met elkaar voeren. Ik wil ervoor zorgen dat de cliënt zich deze ontmoeting zal herinneren als: ‘Toen heeft iemand echt naar mij geluisterd.’”

UIT DE PRAKTIJK

Erkenning voor het vastgelopen migratietraject

“Als cliënten vragen om een voedselpakket, vertellen ze hoe moeilijk het is om te overleven. Ik bedank hen voor de openheid om dit met mij te delen. Het zijn trotse mensen, het is voor hen niet vanzelfsprekend om aan een buitenstaander toe te geven dat ze het lastig hebben. Ik heb het gevoel dat ze door dit soort gesprek hun verlies en mislukking onder ogen kunnen zien. Ik probeer ruimte te maken voor de emoties die daarmee gepaard gaan. Soms probeer ik op een ander moment met hen een lijstje te maken van de positieve ervaringen in België: ‘Wat levert deze moeilijke periode je op?’ Het verlies erkennen en de winst benoemen kan kracht geven om een nieuw toekomstperspectief te formuleren.”

- te tonen wat jullie verbindt als mens;
- alert te zijn voor details en in te gaan op de ‘kleine’ dingen die mensen vertellen;
- met aandacht te luisteren en te verwijzen naar zaken die ze eerder vertelden: ‘Je hebt me ooit gezegd dat ...’.

4. **Dankbaarheid** voor wat mensen bijdragen aan de samenleving, aan het leven van anderen.

Je kan dankbaarheid uiten door:

- mensen te bedanken voor wat ze je vertellen;
- te werken aan gelijkwaardigheid in de relatie: probeer het onevenwicht in de uitwisseling te herstellen door ook iets over jezelf en je eigen kwetsbaarheid te vertellen.

Inspiratie uit: Jean-Claude Métraux, La migration comme métaphore, La Dispute/SNÉDIT, Parijs, 2011.

2. Inzicht

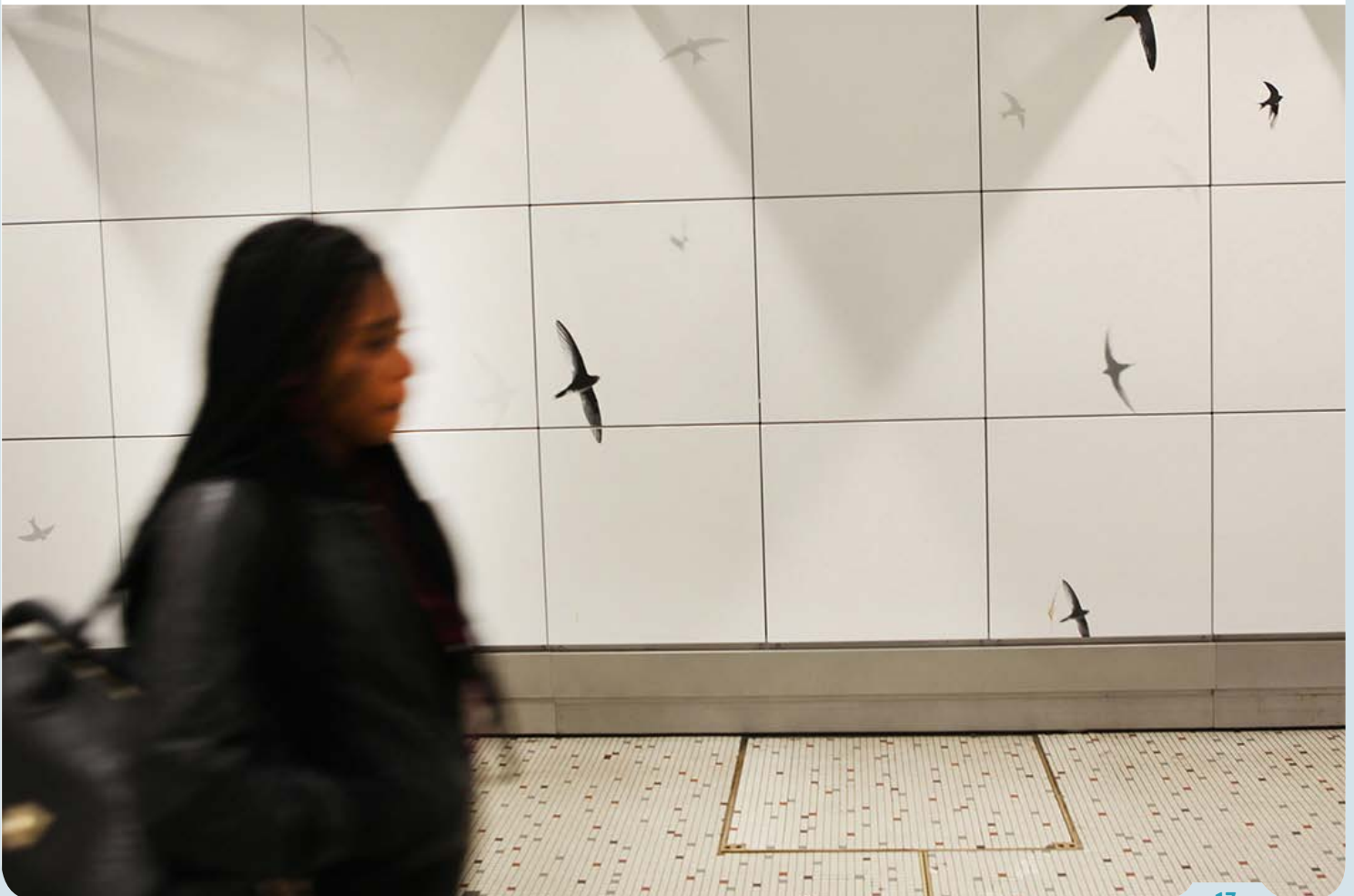
Precaire verblijvers zijn vaak **heel slecht geïnformeerd** over hun (verblijfs)situatie en mogelijke toekomstopties. Ze weten niet waarop ze recht hebben of waarom hun aanvraag negatief beoordeeld werd. Of ze krijgen tegenstrijdige informatie: hun advocaat vertelt hen iets anders dan de hulpverlener. **Onwetendheid voedt aan de ene kant frustratie en aan de andere kant valse hoop.**

“Ze kregen nooit uitleg waarom ze geweigerd werden. Ze kunnen de negatieve beslissing niet loslaten.”
begeleider Gent

Inzicht in de brede context

Veel cliënten voelen zich machteloos omdat ze onvoldoende weten hoe de Belgische samenleving werkt. Het kan helpen om hen **meer informatie** te geven.

- Welk **migratiebeleid** voert België? Wie neemt de beslissingen? Wie heeft daar invloed op?
- Hoe zit deze **samenleving** in elkaar? Waarom zijn documenten en procedures zo belangrijk?
- Welke **mogelijkheden** zijn er qua huisvesting, gezondheidszorg, werk?
- Wat is de **rol van een advocaat**? Wat kan ik als **hulpverlener** wel en niet voor je doen?

“Toekomstoriëntering is ook inzicht geven in hoe de politieke structuur in elkaar zit. Wie is verantwoordelijk? Hoe zit de wet in elkaar? En waarom is dat zo?”

begeleidster Brussel

Inzicht in de verblijfsopties

Een verblijfsoptie is een middel om een bepaald migratiedoel te realiseren. **De opties zijn momenteel erg beperkt.** Correcte en volledige info helpt om mythes te ontcrachten. We gaan hier niet in op de juridisch-technische aspecten van elke optie. Meer info hierover vind je op www.kruispuntmi.be.

Voor preciaire verblijvers zijn er maar vier verblijfsopties:

- wettig verblijven in België;
- verder migreren naar een ander land (waar al dan niet wettig verblijf mogelijk is);
- terugkeren naar het land van herkomst (op eigen initiatief, al dan niet met ondersteuning, of gedwongen);
- verder leven in België zonder wettig verblijf.

Om bewust en weloverwogen te kunnen reflecteren over de toekomst is het nodig om **de vier opties grondig te verkennen en tegen elkaar af te wegen.** Je geeft elke cliënt correcte en volledige informatie, op maat van de eigen situatie. Het is belangrijk om **eerlijk** te zijn, en **het volledige plaatje** te schetsen. Check altijd of de cliënt de informatie correct begrepen heeft.

“Er zijn vier, en maar vier, verblijfsopties. We kunnen er geen vijfde uit de hoed toveren. Het plaatje is beperkt, maar het moet volledig geschetst worden. Alleen zo ontstaat er mentale ruimte.”

begeleider, Antwerpen

UIT DE PRAKTIJK

Gelijkwaardige opties

“De cliënt moet de keuze voor een bepaalde verblijfs optie zelf zinnig vinden. Dus bespreek ik ze alle vier, op een gelijkwaardige manier. Toekomstoriëntering is niet ‘praten over terugkeer’. Onze begeleiding beperkt zich niet tot de opties die het beleid prioritair naar voor schuift. Ik help om voordelen en nadelen van de verschillende opties tegen elkaar af te wegen. Hoewel dat soms niet gemakkelijk is, spreek ik geen eigen voorkeur uit. Ik ga op zoek naar wat mijn cliënten energie geeft en in beweging zet. En ik stel kritische vragen om het perspectief realistisch te maken.”

“Mensen hebben veel raadslieden: hun advocaat, hun netwerk. Daarin circuleren vaak migratiemythes. Ik zie het als onze taak om die te ontcrachten. Vaak wordt het dan pas voor de eerste keer duidelijk waarom ze bijvoorbeeld een negatieve beslissing kregen. En pas dan kan het rouwproces starten.”

hulpverlener Brussel

UIT DE PRAKTIJK

De 4-stoelnoefening

Doel: de cliënt voelt ‘aan den lijve’ wat het is om in beweging te komen, een keuze te maken en daar verantwoordelijkheid voor te nemen.

Aanpak:

- Plaats vier stoelen in het midden van de ruimte. Elke stoel staat voor een verblijfs optie.
- Vraag de cliënt om plaats te nemen op de stoel (de optie) die zij of hij op dat moment verkiest.
- Stel vragen: ‘Hoe komt het dat je op deze stoel gaat zitten? Wat kan deze keuze je opleveren? Wat verlies je als je voor deze stoel kiest? Is deze keuze realistisch? Welke andere stoel kies je als deze optie niet haalbaar blijkt?’
- Nodig de cliënt uit om op een andere stoel plaats te nemen. ‘Wat zou er gebeuren als je op deze stoel gaat zitten? Wat voel je als je hier gaat zitten? Is dit een realistische optie? Wat is er nodig opdat je een andere keuze zou kunnen maken? Wat heb je zelf in handen om dat mogelijk te maken?’
- Maak samen met de cliënt een overzicht van voordelen en nadelen van de vier verschillende opties. ‘Wat kan deze optie jou opleveren? Wat verlies je als je deze keuze maakt?’
- Herhaal de stoelnoefening later nog eens. Op basis van nieuwe informatie en afwegingen kan het reflectieproces een andere richting uitgaan. Wat is de reden voor die verandering?

Geen definitieve beslissing

Het einddoel van toekomstoriëntering is **niet** dat je cliënt een **definitieve keuze maakt** voor de ene of de andere optie. Nadenken over de toekomst is een circulair, dynamisch proces, dat moeilijk af te bakenen is in de tijd.

Jouw bijdrage in dit proces:

- Je cliënt **beseft dat er vier verblijfs opties zijn**, en alleen deze vier. Dat is het kader waarbinnen zijn toekomstperspectief vorm kan krijgen.
- Je cliënt krijgt de kans om samen met jou de opties **grondig te verkennen**. Wat is er juridisch mogelijk? Kan ik binnen een verblijfs optie mijn toekomst vorm geven?
- Je biedt **emotionele ondersteuning** bij deze moeilijke verkenning.

“Mensen denken altijd dat er wel ergens een gaatje zal zijn in de verblijfs wetgeving, iets wat ze nog niet wisten ... En ze komen na de uitleg tot de conclusie dat dat helemaal niet klopt. Daar krijgen mensen hoofdpijn van.”
begeleidster Brussel

Terugkeren is geen taboe

Terugreizen naar het land van herkomst is bij toekomstoriëntering één van de vier verblijfs opties. Je geeft je cliënt correcte informatie over gedwongen terugkeer en de ondersteuningsmogelijkheden bij terugkeer op eigen initiatief. Die informatie kan mensen aan het denken zetten. De beslissing blijft hun eigen keuze.

“Als ik eerlijk ben zijn er positieve kanten aan terugkeren. De kansen om het hier te maken zijn als een atoom, zo klein. Als ik over terugkeren denk, denk ik direct aan mijn familie. Misschien kan ik mijn leven terug opbouwen, trouwen, zelf een familie stichten. Maar de vraag is: zal ik veilig zijn? Ik heb over de verschillende opties nagedacht. Maar ik kan nu niet terug naar huis.”
deelnemer Antwerpen

Veel precare verblijvers beschouwen terugkeren **niet als een optie**. Ze hebben te veel geïnvesteerd in hun migratieproject. Er zijn onvoldoende toekomstkansen in hun land van herkomst. Of het is voor hen gevaarlijk om terug te keren. Maar die situatie kan veranderen. Daarom is het belangrijk dat cliënten weten dat ze ook voor deze optie in alle discretie bij jou terecht kunnen.

Hier blijven zonder wettig verblijf

Veel cliënten verkiezen om in België te blijven zonder wettig verblijf. Ook hier kan je het inzicht van je cliënt vergroten door te informeren over de **gevolgen**: hun rechten en de risico's.

- Wat betekent het om hier 'zonder wettig verblijf' te zijn? Ken je je rechten en plichten?
- Waar kan je (niet meer) terecht? Heb je een netwerk waar je beroep op kan doen?
- Weet je dat je niet legaal kan werken en wat de risico's zijn van clandestien werken?
- Weet je waar je gaat wonen?

“Ik heb veel dingen gehoord waar ik nu echt eens dieper over wil nadenken. De gesprekken waren vaak moeilijk en soms pijnlijk, maar ik denk dat het belangrijk is om realistisch te zijn en jezelf niets wijs te maken. Want daar ben je vooral zelf het slachtoffer van.”
deelnemer Antwerpen.

De 'keuze' om hier te blijven zonder wettig verblijf hoeft geen eindpunt te zijn in het proces van toekomstoriëntering. Je blijft het reflectieproces stimuleren door vragen te stellen:

- Hoe zie je je toekomst en op welke manier draagt hier leven zonder wettig verblijf daar toe bij?
- Wat was je drijfveer toen je naar hier kwam? Wat is op dit moment belangrijk in je leven? Kan je die nood ook op een andere manier invullen?

UIT DE PRAKTIJK

Confronteren

“Correcte en volledige info helpt om mythes te ontcrachten. De confrontatie met de beperkte mogelijkheden om wettig in België te verblijven is vaak ontvullend. Dat maakt mensen opstandig of net moedeloos. Ik houd er rekening mee dat zo'n gesprek soms hevige emoties kan oproepen. Soms laat ik een andere collega de verblijfsopties uitleggen, terwijl ik zelf ook aanwezig blijf. Zo blijf ik de vertrouwenspersoon en kan ik mijn cliënten ondersteunen terwijl ze de informatie verwerken.”

“Door die informatie ontdekken mensen waarom hun keuze voor een bepaalde verblijfs optie van in het begin niet realistisch was. De harde waarheid kan ook verhelderend werken. Vaak start het verwerkings- en bewustwordingsproces dan pas. En komt er zo weer ruimte voor een nieuw toekomstperspectief.”

hulpverlener Brussel.

Waar vind je correcte juridische informatie?

- Informatie over de vier verblijfs opties:
  - Verblijfsstatuten, rechten en plichten: www.kruispuntmi.be.
  - Juridische helpdesk van het Kruispunt Migratie-Integratie: www.kruispuntmi.be/contact.
  - Een gespecialiseerde juridische dienst in je regio: www.kruispuntmi.be/contact > gespecialiseerde organisaties in Vlaanderen en Brussel.
- Informatie over de ondersteuningsmogelijkheden bij terugkeer op eigen initiatief vind je op www.fedasil.be > vrijwillige terugkeer. Je vindt er ook de adressen van de terugkeerpartners, waar je cliënt vrijblijvend en anoniem concrete informatie kan krijgen, op maat van de eigen situatie.
- Informatie over de situatie in de landen van herkomst:
  - www.ecoi.net
  - www.vluchtelingenwerk.be > helpdesk Planet Search
  - www.caritas-int.be > asiel&migratie > re-integratie
- Informatie over leven zonder wettig verblijf: www.kruispuntmi.be/publicaties > Infogids voor hulpverleners en begeleiders van mensen zonder wettig verblijf.
- Informatie voor clandestiene werknemers, arbeidsrechten (eerlijk loon, verlof, vakantiegeld ...) en de risico's van zwartwerk vind je bij de Organisatie voor Clandestiene Arbeidsmigranten: www.orcasite.be.

3. Reflectie

De reflectieoefeningen van toekomstoriëntering creëren de noodzakelijke mentale ruimte om voorbij het 'hier en nu' ook bezig te zijn met de toekomst. Ze bieden een rustpauze in het overleven van dag tot dag. De oefeningen verbreden het perspectief van de cliënt en doorbreken de verlamdende, eenzijdige focus op 'papieren'.

“Elke cliënt is latent of actief bezig met de toekomst. Elk gesprek, hoe kort ook, kan een kans zijn om iets in beweging te zetten in dat proces.”

hulpverlener Brussel.

Reflecteren is niet enkel een denkproces: het gaat **vooral ook over emoties en zingeving**. De oefeningen zetten je cliënten aan om stil te staan en opnieuw in contact te komen met:

- hun oorspronkelijke migratiemotief en dromen
- hun meervoudige dynamische identiteit (verschillende rollen)
- hun talenten en krachten
- de vier verblijfs opties en hun voor- en nadelen
- hun persoonlijke levensdoelen

De oefeningen zijn geen strikt te volgen recepten. Je kunt ze creatief aanpassen op maat van jouw werkcontext.

UIT DE PRAKTIJK

Reflectieoefening de levenslijn

Doel: de cliënt bekijkt zijn of haar levensloop vanop een afstand en plaatst de huidige periode in een lange termijnperspectief.

Aanpak:

- Teken een lijn op een blad papier. Het begin van de lijn is het geboortjaar van de cliënt. Verdeel de lijn in gelijke delen die telkens 5 jaar voorstellen.
- ‘Hoe oud ben je?’ Markeer de lijn met een kleur van het beginpunt tot de huidige leeftijd.
- ‘Hoe lang ben je al in België?’ Markeer deze periode met een ander kleur op de lijn.
- ‘Hoe oud denk je of hoop je te kunnen worden?’ Duid dit punt aan op de lijn.
- ‘Hoe zie je je leven over 5 jaar, over 10 jaar, over 20 jaar? Waar droom je nu van en hoe ziet die droom er dan uit?’

“Deze oefening was voor mij de belangrijkste, omdat het je leert in te zien: als je nog lange tijd in België blijft zonder papieren, hoe ga je dit dan doen? Ga je vooruit of eigenlijk achteruit? Daar moet je goed over nadenken.”

deelnemer Antwerpen

UIT DE PRAKTIJK

Reflectieoefening talenten

Doel: deze oefening gaat op zoek naar wat mensen drijft, waarover ze dromen, wat hen energie geeft. Je krijgt een breder zicht op de identiteit en talenten van de cliënt.

Aanpak:

- Leg een groot aantal foto's of afbeeldingen van mensen die diverse activiteiten uitvoeren op tafel (beroepen, sporten, sociale interacties ...).
- Laat de cliënten kiezen welke activiteit ze graag doen of zouden willen doen.
- Vraag door naar de betekenis van die keuze: ‘Hoe komt het dat je deze foto kiest (expliciete en impliciete associaties)? Hoe voel je je bij deze foto? Wat betekent deze foto voor jou?’
- Verken mogelijkheden: ‘Doe je dit nu al? Waar en hoe kan je dit realiseren?’ Focus op de eigen ervaring en kennis van de cliënt. Vul eventueel aan met je eigen ervaring en advies.

UIT DE PRAKTIJK

Reflectieoefening de levensboom

Doel: je brengt je cliënt opnieuw in verbinding met zichzelf, met verleden, heden en toekomst.

Aanpak:

- Vraag de cliënt om een boom te tekenen of te schilderen op een groot stuk papier.
- De boom symboliseert de levensloop. Stel vragen en laat de cliënt kernwoorden noteren naast de verschillende delen van de boom:
  - wortels: verleden – talenten: ‘Wat doe je graag? Wat kan je goed? Waar droomde je van toen je naar hier kwam? Wat heb je gewonnen door te migreren? Wat ben je kwijt geraakt?’
  - stam: heden – interne en externe steun: ‘Wat is je motor? Wat houdt je sterk? Waar put je kracht uit? Wat doet je elke ochtend opstaan?’
  - takken: toekomst – toekomstopties: ‘Waar droom je van? Welk doel wil je bereiken? Wat zou je willen veranderen?’
  - vruchten: nieuwe levensdoelen: ‘Wat is daarvoor nodig? Wat kan je zelf doen? Hoe ga je dat aanpakken?’

De creatieve werkvorm (tekenen, schilderen...) spreekt andere talenten aan en helpt de taalbarrière te overbruggen. De boom kan doorheen verschillende begeleidingsgesprekken groeien, vertakkingen krijgen. Zo maakt de oefening verandering en beweging in een situatie zichtbaar.

“Ik mis mijn familie ontzettend. Het is heel moeilijk om hier al zo lang te blijven zonder je familie te zien. Ik verloor mijn familie, mijn job en mijn vrienden ... Wat ik gewonnen heb, is het feit dat ik nog leef. Ik word niet in elkaar geslagen of aangevallen, hoewel ik hier ben zonder papieren.”

deelnemer Antwerpen

4. Het leven zelf in handen nemen

Via de informatie en de reflectieoefeningen krijgen cliënten zicht op een mogelijk toekomstperspectief. Soms zal het nodig zijn om mensen aan te sporen: ‘Niemand anders zal dit voor jou realiseren’. Soms willen ze zelf in beweging komen: ‘Zo kan ik niet langer verder. Er moet iets veranderen’.

Cliënten vertellen hoe ze hun toekomst opnieuw vorm willen geven. Bijvoorbeeld door een opleiding te volgen: ‘Zo keer ik niet met lege handen terug’. Anderen willen via vrijwilligerswerk hun netwerk uitbreiden. Of beter leren omgaan met angst en stress, een nieuw onderdak zoeken, de band met hun familie herstellen...

Het zijn **stappen die ze zelf moeten zetten**. Jij coacht hen daarbij, zodat hun doelen voor de toekomst heel concreet, zinvol en realistisch zijn. Zo’n realistisch, persoonlijk doel geeft zin en energie. Een concrete timing en planning opstellen stimuleert de eigen verantwoordelijkheid. Acties op korte termijn zijn een kans om opnieuw wat controle te krijgen, of eigenaar te worden van bepaalde aspecten van hun leven.

“Uiteraard blijven veel mensen hopen op ‘papieren’, maar wij stellen uitdrukkelijk dat het enkel een middel is om een bepaald doel te bereiken. We verbreden hun perspectief: van de dwanggedachte ‘papieren, papieren, papieren’ naar een veel bredere kijk op de toekomst. We vragen wat die papieren voor hen betekenen. Velen denken dat ‘papieren’ de deur naar het paradijs zijn. We relativieren dat samen met hen. Niet omdat we alle hoop willen wegnemen, maar wel omdat we realistisch willen kijken. Het is niet zo dat al je moeilijkheden voorbij zijn als je papieren hebt.”

begeleidster Antwerpen.

UIT DE PRAKTIJK

De doelenladder

Doel: je cliënt formuleert een doel voor de toekomst, en denkt na over hoe het gerealiseerd kan worden.

Aanpak:

- Neem een groot vel papier. Teken daarop een ladder.
- Vraag 1: ‘Wat wil je de komende weken of maanden veranderen aan je situatie?’ Neem de tijd om samen tot een doel te komen dat heel concreet, zinvol en realistisch is. Noteer het doel bovenaan de ladder.
- Vraag 2: ‘Tegen wanneer wil je dit doel bereiken?’ Noteer de datum naast het doel.
- Vraag 3: ‘Wat is nodig om je doel te bereiken?’ Noteer de verschillende antwoorden (tussendoelen) op aparte kaartjes. Bespreek daarna de kaartjes:
  - ‘Wat kan je zelf doen?’
  - ‘Waar heb je steun bij nodig? Wie kan je hiervoor aanspreken?’
  - ‘Wat moet eerst gebeuren?’
- Sorteert de kaartjes op de ladder, van beneden naar boven. Ze vormen de stappen naar het doel.
- Neem een foto van je cliënt naast de ladder. Print de foto af en geef hem mee. De foto is een herinnering voor de cliënt en de aanleiding voor een eventueel opvolgingsgesprek.

“Mensen zeggen vaak: ‘zonder papieren ben ik niemand’. Maar als ze die focus kunnen loslaten, zien ze dat ze vergeten zijn dat ze ook iemand anders zijn. Niet alleen een mens zonder papieren. Terwijl ze wachten op papieren gaat er ook tijd voorbij. We vragen dan: wat ga je doen met die tijd?”

begeleidster Gent

Toekomstoriëntering in groep

Toekomstoriëntering is oorspronkelijk uitgewerkt als een **groeps cursus**. Groepswork is een **krachtige werkvorm** als je wil werken aan erkenning, inzicht en reflectie bij precare verblijvers.

Toekomstoriëntering in groep is een **intensief traject** van drie tot vier dagen (zes tot acht dagdelen), gespreid over maximaal twee weken. Zo ontstaat er snel **vertrouwen** en een **sterk contact** tussen deelnemers en begeleiders. De inhoudelijke link tussen de verschillende oefeningen verdiept het **bewustwordingsproces**.

Sommige organisaties hebben (nog) geen ervaring met groepswork. Als je het wil proberen vind je meer info in **de handleiding en het werkboek** van het Antwerps integratiecentrum de8: www.de8.be > publicaties > toekomstoriëntering.

Voordelen van groepswork?

- **Lotgenootschap:** deelnemers doorbreken hun isolement en breiden het netwerk uit waar ze steun vinden.
- **Meer leerkansen:** deelnemers inspireren elkaar en leren van elkaar.
- **Confrontatie met andere visies en ervaringen:** deelnemers bevragen elkaar en delen diverse levenservaringen. Zo houden ze elkaar een spiegel voor.
- **Veiligheid:** mensen kunnen informatie anoniem ontvangen en op eigen tempo verwerken.
- **Mentale steun:** troost, aanmoediging, gedeelde last en zorg.
- **Ruimte voor informeel contact.**
- **(Financiële) efficiëntie:** meer mensen krijgen tegelijk correcte en volledige informatie.

“Het grote voordeel aan in groep werken is de uitwisseling die ontstaat tussen de deelnemers zelf. Op die manier ontstaan er veel nieuwe perspectieven.”
begeleidster Gent

Aandachtspunten bij groepswork?

- **Werk aan een positieve groepsdynamiek, veiligheid en vertrouwen:** een negatieve dynamiek kan ervoor zorgen dat deelnemers elkaar bevestigen in slachtofferschap.
- **Rekruteer breed:** via partnerorganisaties in je netwerk, via flyers, affiches in goed gekozen wijken en winkels, kerken en moskeeën, via sleutelfiguren in de etnisch-culturele gemeenschap die je wil bereiken.
- **Grootte:** ongeveer 10 personen.
- **Contacttaal:** omwille van het vertrouwen en de mogelijkheid tot onderlinge uitwisseling stel je het best groepen samen die een contacttaal delen.
- **Mentale stabiliteit:** functioneren in groep vraagt van cliënten een zekere mentale stabiliteit en de bereidheid om over hun eigen leven te reflecteren.
- **Intake:** verzamel in een kennismakingsgesprek met elke deelnemer persoonlijke info die belangrijk is voor de cursus: taalkennis en taalniveau, gezondheidssituatie ... Verhelder de wederzijdse verwachtingen.
- **Locatie:** zoek een bereikbare en herkenbare plek, met een keuken en een eetplaats. Maak het huiselijk en gezellig, zodat mensen zich welkom en op hun gemak voelen. Zorg voor genoeg ruimte voor creatieve werkvormen.

- **Duobegeleiding:** een groepstraject begeleiden is inhoudelijk, praktisch en emotioneel intensief. Twee begeleiders zijn noodzakelijk. Andere opdrachten worden in die periode het best opgeschort.
- **Informeel samenzijn:** maak bewust tijd voor informeel contact, door bijvoorbeeld samen te koken of te eten. Informele momenten geven deelnemers de kans om zich op een andere manier te 'tonen'. Dit zijn geen rustmomenten voor de groepsbegeleiders. Ze blijven aandachtig voor wat het informele moment kan opleveren: vertrouwen, positieve dynamiek, inhoudelijke aanknopingspunten voor de reflectiegesprekken.
- **Overdracht en opvolging:** maak afspraken met partnerorganisaties voor de verdere individuele opvolging van cliënten als je daar zelf niet voor kan instaan. Zoek manieren om de ervaringen en doelen vanuit het groepswerk over te dragen aan de individuele hulpverlener.

“Als de cursus toekomstoriëntering individueel was geweest, had ik niet het contact met de andere mensen gehad. Nu konden we samen eten en voelde je de solidariteit rondom je. Nu zie ik ook nog regelmatig mensen die ik tijdens de cursus heb leren kennen.”

deelnemer Antwerpen

Combinatie met individuele begeleiding?

Sommige cliënten gaan na de groepscursus hun eigen weg. Voor anderen is de cursus pas de aanzet voor een bewustwordingsproces. Ze geven aan dat ze nog individuele ondersteuning nodig hebben om hun toekomstperspectief concreet uit te werken. Toekomstoriëntering in groep kan op zichzelf staan, maar wordt het best gekoppeld aan een langduriger, individueel begeleidingstraject.

Het is dan belangrijk dat de verschillende betrokken hulpverleners en organisaties vanuit dezelfde visie werken. En dat er instrumenten ontwikkeld worden om het proces van de cliënt in kaart te brengen en op te volgen. Bijvoorbeeld een 'heen- en weer'-schrift dat door de cliënt zelf bewaard wordt.

UIT DE PRAKTIJK

Groepswerk en individuele begeleiding zijn complementair

Het Gentse aanbod toekomstoriëntering combineert groepswerk met individuele begeleiding.

- Kandidaat-deelnemers hebben een kennismakingsgesprek met een individuele coach (een hulpverlener van het CAW Oost-Vlaanderen).
- De deelnemers volgen vier groepsessies (telkens op dinsdag en donderdag in twee opeenvolgende weken). Tussen de groepsessies blijven individuele gesprekken mogelijk.
- De individuele coach zet de begeleiding verder na het groepstraject.

Deze manier van werken vraagt heel wat afstemming en overleg. Informatie uitwisselen tussen de verschillende betrokken hulpverleners is momenteel nog een erg arbeidsintensieve bezigheid. De Gentse partnerorganisaties experimenteren met een digitale 'opvolgingsfiche'.

5 Toekomstoriëntering in je eigen organisatie

Heb je zin om zelf aan de slag te gaan? Kan toekomstoriëntering een plaats krijgen in jouw organisatie? Dit zijn de belangrijkste randvoorwaarden:

- **Een bewuste en duidelijke keuze maken** om vanuit de visie van toekomstoriëntering met preciaire verblijvers te werken. Die keuze en visie wordt door de hele organisatie gedragen: van basiswerkers tot de directie en Raad van Bestuur.
- **Een 'lerende' organisatie zijn:** er is openheid om bestaande procedures en werkorganisatie in vraag te stellen en eventueel aan te passen.
- **Zorgen voor een ondersteunend klimaat voor de hulpverleners:** je team krijgt voldoende tijd en ruimte om elkaar te ondersteunen via intervisie, supervisie ... Je krijgt de kans om je bij te scholen rond bijvoorbeeld het vreemdelingenrecht.
- **Een actieve rol opnemen in een netwerk:** je organisatie heeft zicht op andere werkingen die ook betrokken zijn bij de doelgroep en bouwt mee aan een regionaal netwerk met partnerorganisaties.

Werk samen met andere diensten

Werken met mensen in een precair verblijfsstatuut is complex en lastig. Vaak zijn verschillende organisaties betrokken bij dezelfde personen of families. **Samenwerken en afstemmen** tussen verschillende diensten en organisaties in je regio is een must.

Wat kan de meerwaarde van samenwerken zijn?

- **Betere ondersteuning** voor de hulpverleners via gezamenlijke intervisie of cliëntoverleg.
- Een **gezamenlijke praktijkvisie:** 'Hoe zien we de dienst- en hulpverlening aan mensen met een precair verblijfsstatuut op de lange termijn? Wie neemt daarin welke rol op?'
- **Gedeelde kennis** over knelpunten en een gezamenlijke strategie voor beleidssignalering en werken aan structurele oplossingen.
- **Efficiëntere inzet** van mensen en middelen.
- **Minder shopgedrag** bij je cliënten.

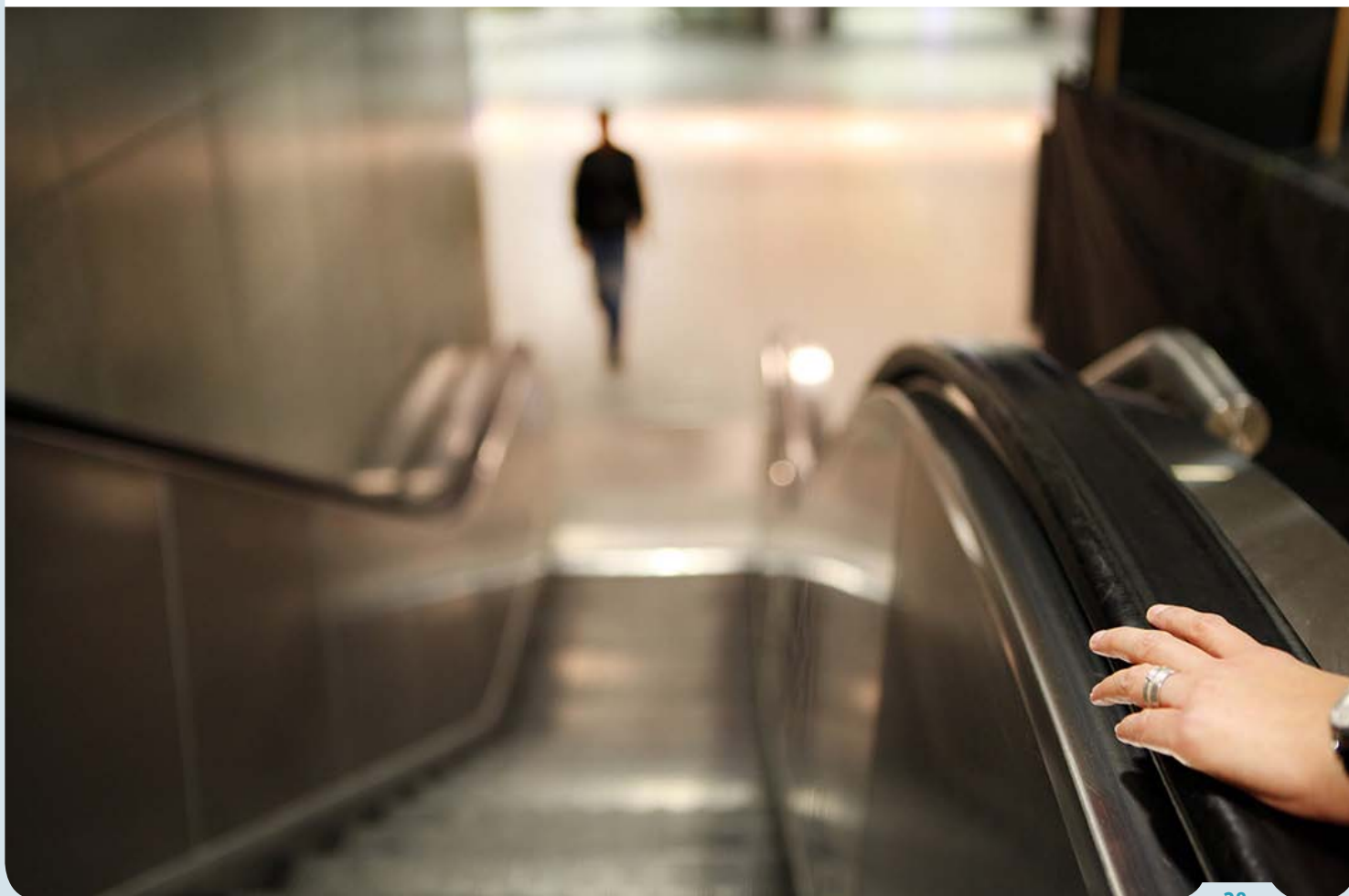
UIT DE PRAKTIJK

Drie partners voor toekomstoriëntering in Gent

In 2012 willen Intercultureel Netwerk Gent, CAW Oost-Vlaanderen en Samenlevingsopbouw Gent een aanbod rond 'toekomstoriëntering' uitwerken. Ze willen zo een brug slaan tussen het integratie- en welzijnswerk met mensen zonder wettig verblijf. Het CAW dient een projectaanvraag in bij het Federaal Impulsfonds.

- ING vzw en het CAW organiseren een groepsaanbod toekomstoriëntering. De duo-begeleiding bestaat uit een vormingswerkster van het integratiecentrum en een onthaalmedewerkster van het CAW.
- Enkele CAW-hulpverleners (uit verschillende deelwerkingen) nemen de individuele begeleiding van de deelnemers op zich. Ze hebben met elke cliënt een kennismakingsgesprek voor de groepscursus en enkele opvolgingsgesprekken.
- Samenlevingsopbouw Gent werkt het luik 'beleidssignalering' uit.

De structurele samenwerking verloopt zoekend en tastend en vraagt een belangrijke investering in tijd en energie. De verschillende organisaties (met elk hun eigen cultuur) moeten elkaar leren kennen, werkafspraken maken, hun visie afstemmen ... De grote uitdaging is om de complementariteit maximaal te benutten.

Toekomstoriëntering

MET PRECAIRE VERBLIJVERS WERKEN AAN EEN ZINVOL TOEKOMSTPERSPECTIEF

Kom je als hulpverlener regelmatig in contact met mensen zonder wettig verblijf of in een precaire verblijfssituatie? Dan weet je dat werken met deze doelgroep niet vanzelfsprekend is. De verblijfsopties van je cliënten zijn erg beperkt. Velen overleven van dag tot dag. Hun migratieproject is vastgelopen.

Kan je meer doen dan alleen noodhulp bieden? Kan je samen nadenken over later, voorbij de eenzijdige focus op papieren? Toekomstoriëntering focust op wat mensen belangrijk vinden en kracht geeft. De visie en de werkvormen in deze brochure helpen je om precaire verblijvers op een zinvolle manier te begeleiden.

In samenwerking met: Antwerps integratiecentrum de8 (www.de8.be), Intercultureel Netwerk Gent vzw (www.ingent.be), Centrum voor Algemeen Welzijnswerk Oost-Vlaanderen (www.cawoostvlaanderen.be), Samenlevingsopbouw Brussel project Meeting (www.meetingvzw.be, onthaal en steunpunt voor mensen zonder wettig verblijf) en Regionaal Integratiecentrum Foyer Brussel vzw (www.foyer.be).

December 2014

Verantwoordelijke uitgever:

Fons Ravijts

Kruispunt Migratie-Integratie vzw

Vooruitgangstraat 323 bus 1

1030 Brussel

T 02 205 00 50 – F 02 205 00 60

www.kruispuntmi.be

Vanaf 1 januari 2015 maakt het Kruispunt Migratie-Integratie deel uit van het Vlaams Agentschap Integratie & Inburgering.